

Arkiv Nyt

På opdagelse i
Esbjergs historie

Esbjerg
Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

April
2/2009

Soldater i Esbjerg

2

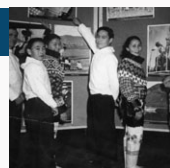
I en kort årrække var der en garnison i Esbjerg. Den lå på Hjertingvej og blev opgivet som garnison allerede i 1957. Nytårsaften 1963 blev bygningerne ramt af en raket – dog kun en nytårsraket.

Det må du kigge i vejviseren efter!

6-7

"En bedre løn? Den må du kigge i vejviseren efter!" Men faktisk er der interessante ting at finde i 100 års vejvisere for Esbjerg og omegn, f.eks. om mælkehandlens storhed og fald.

Grønlændere på Spangsbjerg Sanatorium

8-11

Lungetuberkulose var i mange år en stor trussel mod folkesundheden, og lokalt stod Spangsbjerg Sanatorium centralt i bekæmpelsen af sygdommen. I 1950'erne kom en lang række patienter fra Grønland også til behandling på sanatoriet.

Pensionater i Esbjerg og meget andet

12

Under Aktuelt fortælles bl.a. om en ny eArkivar ved Esbjerg Byhistoriske Arkiv og bringes en efterlysning af personer med viden om Esbjergs pensionater, og endelig bringes der en status på udflugter og ture fra Arkivet og Sydvestjysk Egns- og Slægtshistoriske Forening.

Da der var garnison i Esbjerg

Af K. A. Gorritzen

Artillerilejren på Hjertingvej i Esbjerg fik ikke lang levetid. Den åbnede efter Anden Verdenskrig og lukkede i 1957. Lejren nedbrændte nytårsaften 1963.

Inspektion på en stue i Artillerilejren. Det kontrolleres, at støvlerne også er pudset under svangen. EBA B. 24.309

Hovedvagten ved Artillerilejren i Esbjerg på Hjertingvej fra vinteren 1945-1946. EBA B. 10.895

Artillerilejren på Hjertingvej blev ramt af en løbsk nytårsraket og nedbrændte natten til den 1. januar 1964. EBA B. 27.580

I forbindelse med afskedsmarchen gennem byen i 1957 blev der gjort holdt på Torvet. En lille gut overværede lejrens musikkorps spille et par numre. EBA B. 3.285

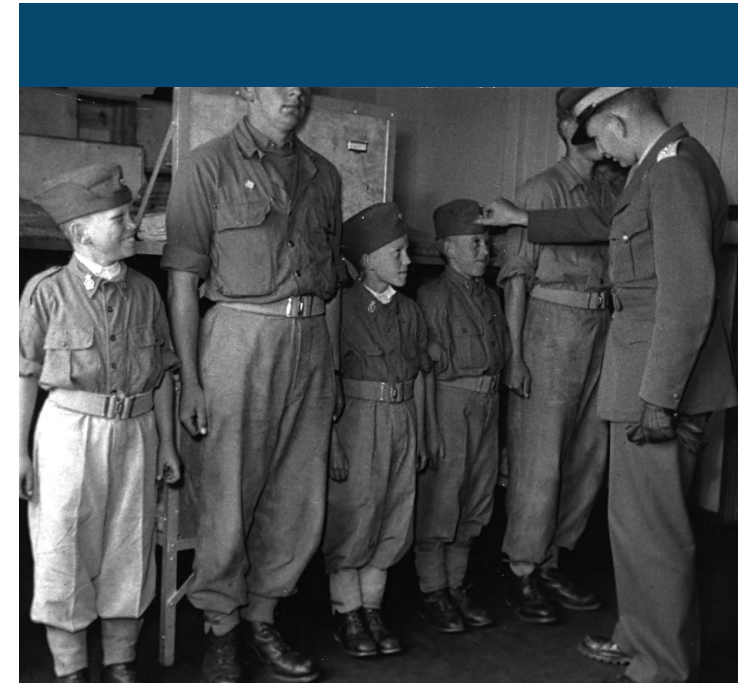

Feriedrenge i lejren

Af K. A. Gorritzen

Børnenes lange skolesommerferie kan i dag være et problem for forældrene. Der er dog mange tilbud fra både det offentlige, børne- og ungdomsorganisationerne og sportsklubberne, som kan være med til at give børnene en god sommerferie.

Også i 1950'erne kunne børnenes sommerferie være et problem. Dels havde de voksne ikke så lang ferie som nu, dels havde mange slet ikke råd til at holde ferie. Feriebørn var derfor et kendt begreb dengang. Et af feriestederne var Artillerilejren i Esbjerg. Tre københavnske drenge blev "indkaldt" til 3. trainafdeling i Esbjerg. Den ene af drengene blev hurtigt træt af soldaterlivet, men de to andre havde ikke nogen problemer. De kunne godt lide at være i Esbjerg og fandt hurtigt en legekammerat i lejrens sorte ponyhingst Fritz.

Tre uniformerede drenge på sommerferie bliver inspiceret af kaptajn Lund i lejren på Hjertingvej. Foto: Knud Rasmussen. EBA B 2.042

Pony-hingsten Fritz fandt sig i, at københavnerdrengen Per tog sig en ridetur, måske fordi hans kammerat "Bamse" lokkede med en håndfuld frisk græs. Børnene var dog blevet advaret om at passe på, når hesten lagde ørerne tilbage. Foto: Knud Rasmussen. EBA B 2.047

I Kongens klæ'r

Ved K. A. Gorritzen

Mange unge mænd skulle aftjene deres værnepligt. Også Søren Tønder. Han beretter detaljeret om sin soldatertid fra sessionen på Teknisk Skole (nu Esbjerg Byhistoriske Arkiv) til indkaldelsen, mødet på kasernen i Sønderborg og til hjemsendelsen.

"I foråret 1927 skulle jeg møde til session på Tekniskskolen i Torvegade på 1. sal. Vi var mange, der skulle møde denne dag. Vi kom ind i en skolestue, hvor vi blev modtaget af en ældre officer, der skulle modtage vores papirer, før vi skulle ind til undersøgelse, som foregik på følgende måde: 10 mænd fik besked på at klæde sig af, så nær som skjorten. Derefter blev vi kaldt ind en efter en, hvorefter vi lagde vore skjorter, blev vejjet og målt, hvorefter en læge undersøgte os. Vi blev så stillet overfor nogle ældre officerer, som så sagde "infanterist", hvorefter man skulle trække et nummer og så var det slut. ...

I efteråret 1927 fik jeg tilsendt nogle papirer, der fortalte mig, at jeg var taget til infanterist, og jeg skulle møde på Sønderborg kaserne den 10. maj 1928. Der ville så på banegården være befalingsmænd, som ville følge os til kasernen. Der medfulgte også et formular, der sagde, hvad vi skulle medbringe samt en billet til Sønderborg. Vi skulle møde på banegården klokken 7 om morgenen og være i Sønderborg klokken

12 om middagen. Her fra Esbjerg var vi ca. 80 mænd, der skulle møde, heraf skulle halvdelen møde på Haderslev kaserne.

Der var mange mødt op for at tage afsked med deres store sønner, der nu skulle lære at forsvare fædrelandet. Jeg husker, jeg havde en bekendt, som vi kaldte "Gelle", han havde lidt svært ved at tage afsked, da hans kone lige havde født ham tvillinger, men af sted kom vi dog. ..."

Søren Tønder beretter langt og detaljeret om livet på kasernen og øvelserne ude i landet. Om hjemsendelsen skriver han:

"Vi ankom til Sønderborg kl. 11.50. Der stod et par korporaler, der skulle føre os til kasernen, der var beliggende på den anden side af sundet. ...

De sidste dage gik med at gøre rent på stuerne, banke vore tæpper og aflevere vore mondering. Jeg skulle op på soldaterhjemmet og hente mit civile tøj, som havde hængt der siden min ankomst. Kl. 12 skulle vi møde i civil i kasernegården til afsked med vore befalingsmænd og vore kammerater. Min premierløjtnant trykkede min hånd og sagde, at jeg havde været oplivende for kompagniet og ønskede mig held og lykke i fremtiden. De fleste kom man jo aldrig til at se mere. For mit vedkommende havde soldatertiden været en god tid, som man aldrig kan glemme, der var man brødre. Strabadserne glemmer man hurtigt, og de lyse tider blev husket".

Den blandede landhandel

Ved Peter Bak

To lærlinge i Bryndum Købmandsforretning. Til venstre ses Arne Andersen, Ølgod, og til højre Lilly Jensen. Lilly var første, kvindelige lærling i forretningen. (EBA)

Bryndum Købmandsforretning blev etableret af Ragna og Arthur Christensen den 23. november 1931. Butikken blev senere overtaget af sønnen Laurits Birch Schmidt Christensen. Laurits Christensen er i gang med at skrive sine erindringer, og han skriver heri bl.a. om vareudbuddet:

"F.eks. 6 forsk. slags skovle, 8 slags river, skuffejern, spader og hakker til roer. Alene roehakker blev der solgt over 50 stk. hvert år. Alle mand skulle af hus, når de skulle hakke, og sommetider havde man også soldater til hjælp. På loftet var der også stort udvalg i syltetøjsglas, lersyltekrukker og hengkogningsglas i alle størrelser. Der var søm på bjælkerne, og der hang alt i kædevarer, kotøjer, kalve og hestegrimer, og der var alt i hønsetrug, vandtrug og vandtårne. Hønsetråd og kyllingetråd i mange forskellige højder og bredder. Pigtråd, glattråd og gipstråd. Stifter, skruer og søm i alle størrelser helt op til 7". Der var også mælkesier, og især de vatfiltre, der blev brugt til dem to til tre gange daglig, var en stor salgsartikel.

Staldkoste og løse skafter til alt muligt. Jagtpatroner, kaffestel, spisestel, daglige kopper, tal-

lerkner, glas, og bestik. Træsko og gummistøvler var også en stor sag, og vi havde begge dele i alle størrelser fra nr. 19 til nr. 48. I sommertiden blev der solgt mange gummisko, både hvide og blå. Blev de ikke udsolgt, skete der ikke så meget ved det, for det var samme model, vi forhandlede næste år. Om vinteren gik det løs med kludesko, tøjsko og gymnastiksko. Strikkegarn og bomuldsgarn, som mor var specialist i, var også en stor artikel. Elastik, bænder, stoppegarn, sytråd, sysilke og alt andet tilhører. Blå arbejdstøj og overalls i alle størrelser. Til damerne undertrøjer, bukser med lodden vrang og silkestrømper. Til herrerne arbejdssocker, handsker, luffer, sutter (fodvarmere) og øreklapper. ...

I 1965 overtog vi så butikken, vi byttede bolig, og det økonomiske og praktiske fik vi en god ordning på. Den store omvæltning i vores branche skete samtidig, og det var frigivelsen af mælkehandelen. For at vi kunne få del i den, skulle vi have en køledisk, og det medførte, at vi samtidig kunne forhandle pålæg, leverpostej, pølser m.m. Der begyndte også at komme dybfrosne varer frem. I 1969 besluttede vi at bygge til, så vi kunne få en tidssvarende butik. Efter drillerier fra myndighedernes side angående loftshøjde og parkeringsplads kunne vi så i 1970 åbne nye selvbetjeningsbutik på 135 m², med kassesluse og indkøbsvogne. Der kom pludselig et helt nyt kundemønster. Det var nye tilflyttere, der kom til byen, og landmænd solgte deres gårde til overlæger, sagførere, journalister og forretningsfolk."

Selv om butikken løbende tilpassede sig nye muligheder, kom den alligevel under pres fra konkurrenterne – ikke så meget fra brugerne i nabobyerne som fra Bilka og tilsvarende butikker, som i løbet af få år vendte op og ned på forbrugernes adfærd. Ikke mindst med hjælp fra bilerne, kvindernes stigende udearbejde og den voksende velstand i husholdningerne.

III FAKTA

Laurits Birch Schmidt Christensens erindringer er under udarbejdelse og forventes udgivet af Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Det kan du kigge i vejviseren efter!

Af Peter Bak

På Esbjerg Byhistoriske Arkivs læsesal er der en større samling vejvisere for Esbjerg, helt tilbage til 1890'erne (dog med et større hul i begyndelsen af 1900-tallet).

Gamle vejvisere lyder måske ikke som den mest ophidsende form for læsestof, men der gemmer sig mange informationer om by og egn i dem. I fagregistrene f.eks. kan man hente mange oplysninger om det lokale erhvervslivs udvikling i de sidste 100 år.

Vejviseren fra 1894

En af de ældste vejvisere, den fra 1894, indeholder en gadefortegnelse for Esbjerg (husregister) med en beklagelse af, at "grundet på de mange omflytninger i Esbjerg har det været umuligt under dette register at opføre flere end nedenstående ...".

Det påfaldende for nutidens læser er fraværet af telefonnumre i forbindelse med husregistret. Heller ikke fagregistret, hvor erhvervslivet præsenterer sig, indeholder telefonnumre – selv

om det angives, at telefonvæsenet har en centralstation midt i byen, hvis bestyrer er uhrmager Brøns.

Oversigten i fagregistret fylder kun fire sider (dog i to spalter).

Der er bagere (10), barberer (5), blikkenslagere (3), boghandlere (3), et par bødkere, en bogbinder, cigarhandlere (5), drejere, dyrlæger, en enkelt hattemager, en karetmager. Der er 13 skomagere, 11 skræddere, 15 slagtere og ikke mindre end 40 købmænd.

Mælkehandleren

Ifølge vejviseren 1894-95 var der ingen mejerier eller mælkehandlere i Esbjerg. Til gengæld er der to ølbryggere og fire ølhandlere.

I vejviseren 1895-96 er der kommet henvisning til Andelsmejeriet Jerne og en mælkeforsyning i Kongensgade 42. Ølbryggerne er forsvundet, men der er nu seks ølhandlere.

I 1922 er der fire virksomheder under mejerier: Esbjerg Mælkeforsyning i Kongensgade 9, andelsmejeriet i Skolegade 39, Lauridsen på Nygårdsvej og Bolding i Danmarksgade. Men der er mange (17) mælkehandlere.

I 1942 er antallet af mælkehandlere vokset til 56. Nørregade havde ikke mindre end fem, Skolegade og Torvegade havde fire, Norgesgade og Islandsgade hver tre.

1962-63 var der 47 mælkehandlere, altså en beskedent tilbagegang i forhold til 20 år tidligere. I løbet af det næste tiår halveredes antallet til 24 mælkehandlere i 1972. Og i 1982 var antallet faldet til seks.

I 1987 var der tre tilbage: Engparkens Minimarked, Hjertingvej 21, V. Frederiksen, Kirkegade 12, Ismejeriet, Jørgen Pedersens Vej 10.

I vejviseren 1989 var kun Engparkens Minimarked, Hjertingvej 21, tilbage.

I 1990 findes faggruppen "Mælkehandler" ikke mere i vejviseren.

Denne side fra 1924-vejviseren viser en branche i fremgang. Blot 20 år tidligere finder man ingen omtale af biler i vejviseren, men i 1924 er det dog blevet til halvanden spalte om automobilbranchen. Det er jo ikke gjort med at købe en bil (hos Juhl kan man åbenbart købe både dag og nat!), man skulle lære at køre i den, når den gik i stykker skulle den repareres, den skulle gerne have en garage, den skulle have nye dæk, og der skulle fyldes bencin (som man kaldte det dengang) på. En enkelt forretning kan give anledning til undren: Hvad er dog en automobilpels, som kan købes hos Rasmussen i Smedegade?

74

Automobilgarager.
Harborg Brd Skoleg 79 8 492

Brd. Harborgs
Automobilforretning
Skolegade 79

Bencintank (Shell)

Stor Garage
til 25 Vogne

Aaben Dag og Nat

Telefon 492 Telefon 492

Rasmussen Jul Smedeg 20 8 63

Automobilkøreskoler.
Jepsen Chr Nygaardsv 33 8 345
Testern V Finsensg 36 8 302

Automobilkørsel.
Christiansen C J Skoleg 24 8 50
Frikke N Chr Borberg 36 8 237
Harborg Brd. Skoleg 79 8 492
Hundstrup H Chr Danmarksg 14 8 91
Jacobsen N Finsensg 37 8 734
Jacobsen Th Skoleg 27
Jensen Anton Fynsg 7
Juhl A Skoleg 70a 8 771

Juhls
Automobilforretning
- aaben Dag og Nat -
Skolegade 70a
771 Telefon 771

Larsen N Englandsg 16
Petersen Magnus Stormg 11 8 163
Petersen P Kongensg 82

Automobilpelse.
Rasmussen Jul Smedeg 20 8 163

Fag-Register

Automobilreparation.
Bjerregaard & Christensen Nygaardsv 15
Koors J G & Co. Smedeg 20 8 63

Jae. G. Koors & Co.
Reparationsværksted for
Automobiler - Motorer - Magneter
Statsaut. Installatør Telef. 63

Reinholdt & Larsen Nørreg 95 8 836

REINHOLDT & LARSEN
Telf. 836 (Dag og Nat) Nørreg. 95
1. Kls. Reparationsværksted
Alt Tilbehør
Spec.: Hovedreparation og Indstilling

Automobilringe.
Birking & Co. Torvet 21 8 997

Badeanstalter.
Badeanstalten den komm. Havneg 8 649
Esbjerg Fysikalske Kuranstalt Englandsg 24 8 460

Bagerier.
Arbejdernes Fællesbageri Danmarksg 51 8 210
Akts. Bagermestrenes Brødfabrik Strandbyg 51 8 262
Carlsen S Jyllandsg 32 8 1274

S. Carlsens
Bageri og Conditori
Jyllandsgade 30 ./. Telefon 1274

Christiansen V Ny Rosenborg 8 299
Fischer Aage Torveg 37
Hansen Johs Islandsg 36 8 612
Jensens C Chr Enke Jyllandsg 5 8 295
Nielsen Ole Danmarksg 23 8 368
Nørgaard H Skoleg 32 8 290
Olsen O P Nørreg 55 8 116
Poulsen J Kongensg 20 8 466

Bageriartikler.
Pedersen L Kongensg 24 8 56

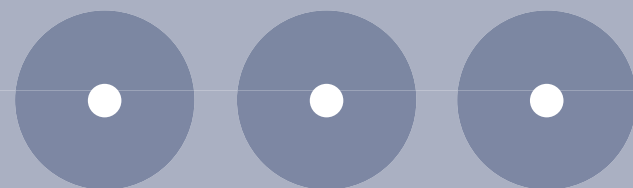
Pedersen
AKTIESELSKABET
EN GROS ESBJERG

Mælkekontrollen

Indført i Esbjerg Kommune den 1. april 1924. Sorterede under Sundhedskommissionen.

Kontrollen inddeltes i
1) kontrol med besætninger
2) kontrol med mælken

1. Der fandtes ca. 550 kreaturbesætninger, som leverede mælk til Esbjerg. Disses besætninger blev en gang månedligt undersøgt af de fem herboende dyrlæger, der undersøgte hver sin femtedel. Dyrlægen skulle undersøge besætningernes sundhedstilstand, renligheden, og at mælken blev afsvalet bedst muligt. Dyr, der led af yverbetændelse, yvertuberkulose, eller hvis almenbefindende var forstyrret, blev udskudt.

2. Kontrollen med mælken skete på Esbjerg Kommunes Mælkelaboratorium på De Offentlige Slagtehus ved inspektør Hansen. Mælken blev undersøgt for smuds, fedtindhold, holdbarhed og surhedsgrad og mikroskopisk for bakterier, når der var anledning dertil. Prøver til undersøgelse blev udtaget foruden hos leverandørerne fra mejerier, mælkeudsalg og mælkevogne. (Kilde: Vejviseren 1925).

Sommer i Hjerting

Af Erna Blichfeldt. Bygd, december 1991, vol. 22, nr. 4 (særnummer: Hjerting i 700 år). Erindringsglimtet handler om perioden sidst i 1920'erne, hvor familien byggede et sommerhus i Hjerting.

"I landlivets glæder var ikke indbefattet sådan noget som mælkeudbringning - der stod ingen mælkeflasker uden for køkkendøren om morgenen. Da vi fik undersøgt sagen nærmere, viste det sig, at man kunne hente mælk nede i selve Hjerting hos en kone, der hed Kaja, og som desuden solgte kaffe og smør. Smørret kom selvfølgelig fra en stor drittel, hvor det blev hentet op med en stor flad træske. Mælken blev fra et par store junger øst over i de medbragte blå emaljespande. Man skelnede ikke mellem mælk og fløde. Til gengæld var mælkens konsistens sådan, at man næsten kunne piske den direkte til flødeskum".

Marie, Chresten, Nathan og Anine - grønlænderne på Spangsbjerg Sanatorium

Af sygeplejerske, fhv. forstanderinde Aja Høy-Nielsen

De var unge, havde tuberkulose og kom fra Thule i nord til Kap Farvel i syd. Fra oktober 1951 til juni 1958 modtog Spangsbjerg Sanatorium 402 grønlændere med lungetuberkulose.

I dag er tuberkulose en sjælden sygdom, men for 100 år siden var det en alvorlig sygdom i Danmark med stor udbredelse og dødelighed. I begyndelsen var behandlingsmulighederne sparsomme. De base-rede sig på sanatoriekuren, dvs. hvile i frisk luft, god og nærende kost samt motion, når tilstanden bedrede sig. Senere fulgte forskellige kirurgiske behandlinger, men først i 1940'erne blev den medicinske æra indledt med radikalt ændrede behandlingsresultater. Med tuberkulosen i hastig tilbagegang opstod der ledig sengekapacitet på flere af sanatorierne.

På Grønland var tuberkulosen i 1940'erne den alt dominerende sygdom og hyppigste dødsårsag (832 døde pr. 100.000 indbyggere mod 30 i Danmark). Der var flere årsager til den store forskel. I særlig grad medvirkede de elendige boligforhold – ofte jordhytter – med sammenstuede, ofte underernærede beboere med svækket immunitet. Det forebyggende arbejde var næsten ikke eksisterende, og sygehusene var få og små med plads til blot 10-12 patienter. Befolkningen boede spredt med meget lidt kontakt til lægen, der rejste rundt i sit store distrikt en gang om året om sommeren, når det var muligt at besejle fjordene. Noget måtte gøres. Et samarbejde blev iværksat mellem regeringens nedsatte Grønlandskommission, Sundhedsstyrelsen og Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse. Det betød, at ledig sengekapacitet på Nationalforeningens sanatorier i Danmark kunne tilbydes grønlænderne, indtil Dronning Ingrid's Sanatorium i Nuuk blev bygget (1954) og kunne overtage behandlingen. De første seks grønlændere kom til Spangsbjerg Sanatorium den 5. oktober 1951, og herefter fulgte indlæggelserne hver tredje eller fjerde uge i de næste seks år.

Chresten fra Sukkertoppen

Chresten var 19 år, da han første gang kom til Spangsbjerg Sanatorium i februar 1952. Begge hans forældre var døde af tuberkulose. I februar 1950 fik han konstateret lungetuberkulose og blev indlagt på Sukkertoppen Sygehus og var blandt de første patienter, der blev overført til Danmark i oktober 1951. Han blev indlagt på Skørping Sanatorium, men da man skønnede, at en lungeoperation var bedste behandlingstilbud, blev han overflyttet til Spangsbjerg, der var Nationalforeningens eneste sanatorium med kirurgiske behandlingstilbud. Her gennemgik Chresten to operationer. Først fik han fjernet fire ribben på højre side og et par uger efter yderligere tre ribben i samme side. Et sådant indgreb var svært belastende for patienten med deformeret brystkasse og nedsat lungefunktion, der ikke tillod egentlig arbejdsfunktion i det daværende grønlandske samfund. Da efterforløbet var kirurgisk ukompliceret, blev han tilbageflyttet til Skørping Sanatorium, hvorefter han i sommeren 1952 blev udskrevet til Grønland.

To år senere blev Chresten genindlagt på Spangsbjerg, hvor han foruden sanatoriekuren kom i medicinsk behandling. Han opholdt sig de følgende tre år på Spangsbjerg, men da hans tilstand fortsat var alvorlig, blev han overflyttet til Rigshospital og fik fjernet den højre lunge. Ved tilbagekomsten var han psykisk forandret med voldsomme raserianfald. Hans 24 års fødselsdag endte i beruselse og efterfølgende bevidstløshed. Efter 1.272 dages indlæggelse på Spangsbjerg skønnede overlæge Lorenzen, at Chresten kunne trænge til forandring og overflyttede ham til Skørping Sanatorium.

Marie fra Frederikshåb

Marie var 24 år, gift og mor til et par børn, da hun første gang kom til Spangsbjerg Sanatorium i marts 1953. Hendes tuberkulose debuterede allerede i sommeren 1951, hvor hun blev indlagt på Frederikshåb Sygehus. Året efter blev hun overflyttet til Haslev Sanatorium og senere til Skørping Sanatorium til en såkaldt lungepustning, hvorved man fik lungen til at klappe sammen og dermed indkapsle tuberkulosen. Behandlingen lykkedes ikke, og Marie måtte atter skifte sanatorium, nu til Spangsbjerg, hvor hun ved to operationer fik fjernet syv ribben. To måneder senere var hun tilbage på Skørping og kom hjem til Grønland året efter.

Knap tre år efter, i 1957, blev Marie indlagt på Dronning Ingrid's Sanatorium i Nuuk. Hun havde fået et barn mere, og da hendes lunge også denne gang var alvorlig angrebet, blev hun i maj 1958 overflyttet til Rigshospitalet, fik fjernet venstre lunge og udskrevet til Spangsbjerg. Under opholdet her spurgte hendes mand i forsigtige vendinger, om hans kone kunne komme hjem til jul. Vi kender ikke overlægens svar. Marie var i mellemtiden blevet 30 år og voldsomt invalideret af de store operationer med skævhed af ryggen på grund af de manglende ribben.

Nathan fra Nanortalik

Nathan var 16 år, ugift og ernærede sig som fisker. Begge hans forældre var døde af tuberkulose. En yngre bror havde også lungetuberkulose og opholdt sig på Julemærkesanatoriet Koldingfjord for børn. Allerede i sommeren 1951 fik han konstateret tuberkulose, men på grund af pladmangel på det lille, lokale sygehus blev han først indlagt et år efter. Herfra blev han i maj 1953 sendt til Skørping. Det lykkedes ikke at få anlagt en lungepustning, og Nathan blev overflyttet til Spangsbjerg til kirurgisk behandling i september 1953. På grund af hans unge alder, og da han endnu ikke var fuldt udviklet,

beslattede overlæge Lorenzen at foretage en mindre operation med løsning af lungehinden og dermed sammenfald af lungen og efterfølgende mulighed for lungepustning. Behandlingen forløb planmæssigt, og Nathan kunne forvente at blive udskrevet fra Skørping Sanatorium efter yderligere et til to års ophold.

Anine fra Julianehåb

Anine var 24 år, ugift og enlig mor til en tre-årig dreng, da hun døde på Spangsbjerg.

Hun blev overflyttet til Ry Sanatorium efter ni måneders ophold på Julianehåb Sygehus. I Ry fik hun foretaget lungepustning på venstre side, men da højre lunge også var angrebet, blev hun sendt til Spangsbjerg, hvor der blev foretaget et mindre indgreb i lungehinderne i højre side. Anine fik vejtrækningsproblemer på grund af vedvarende væskeophobning i lungerne, og hjertet blev efterhånden så overbelastet, at hun sov stille ind den 1. november 1953.

Hendes bror Marius, der ligeledes havde tuberkulose og var indlagt på Skørping, blev overflyttet til Spangsbjerg i tre dage fra den 18. oktober, så han kunne besøge sin søster, inden hun døde.

Spangsbjerg Sanatorium fotograferet fra luften ca. 1955. (EBA)

Overlæge Lorenzen og en sygeplejerske fotograferet i september 1957 på den lungemedicinske afdeling, der blev oprettet på Spangsbjerg Sanatorium i 1950'erne som følge af faldet i antallet af tuberkulosepatienter. Foto: Knud Rasmussen. Esbjerg Byhistoriske Arkiv B 3.464

Hvad fortæller historierne?

Bag de faktuelle beretninger – som de har kunnet stykkes sammen – ligger der uafrystelige menneskeskæbner med meget syge grønlandere, der blev modtaget på de danske sanatorier. Men der fremstår også et sygdomspanorama og helbredsvilkår, som i dag – på godt 50 års afstand – forekommer umenneskelige og særdeles barske. Ofte var flere familiemedlemmer smittede, og dødsfald på grund af tuberkulose florerede. Nationalforeningen havde stillet 140 sengepladser til rådighed. På Spangsbjerg drejede det sig om 12 sengepladser til de grønlandere, der kom direkte fra Grønland med skib eller fly. Derudover modtog sanatoriet

grønlandere fra de andre sanatorier til kirurgisk behandling med en opholdstid på fire-otte uger. I et lokalt perspektiv er det tankevækkende, at Spangsbjerg dengang var Nationalforeningens center for al operativ tuberkulosebehandling med den fagligt højt estimerede overlæge Lorenzen i spidsen. Fjernelse af selve lungen foregik dog altid på Rigshospitalet.

Fra Sydgrønland kom patienterne med skib, og de, der boede nord for Nuuk på vestkysten, kom med fly. Nationalforeningen fordelte patienterne, og på grund af logistikken og de aktuelle pladsforhold var det ikke muligt at tage hensyn til familiernes ønsker om at komme på samme sanatorium. Både børn og voksne med knogletuberkulose fik plads på Juelsminde. De lugesyge børn kom til Koldingfjord og Vordingborg og de voksne fra 15 års alderen til sanatorierne i Ry, Silkeborg, Skørping, Krabbesholm, Haslev, Faksinge (Fyn) og Spangsbjerg. Patienterne blev transporteret med bil og i små busser til og fra sanatorierne.

III Faktuelle oplysninger

Fra oktober 1951 til oktober 1955 modtog Danmark 886 grønlandere med tuberkulose:

- 40 voksne og 29 børn havde knogletuberkulose og kom til Juelsminde
- 80 børn kom til Koldingfjord og Vordingborg
- 737 voksne havde lungetuberkulose. Heraf kom de 352 patienter, 47 %, i de nævnte fire år til behandling på Spangsbjerg.

Den gennemsnitlige indlæggelsestid for patienterne på Skørping Sanatorium var ca. 1½ år. På Spangsbjerg var indlæggelsestiden kortere på grund af de mange midlertidigt overflyttede patienter fra andre sanatorier.

Af Spangsbjergs 402 patienter var:

- 290 indlagt mellem 3 dage og ½ år
- 61 indlagt mellem ½ år og 1 år
- 25 indlagt mellem 1 – 1½ år
- 16 patienter var indlagt i mere end 1½ år
- 19 patienter døde.

Kønsopdelt var der 216 mænd og 186 kvinder. Grønlandernes aldersfordeling var tilsvarende de danske patienter med langt de fleste mellem 11 og 40 år.

Hverdagen på Spangsbjerg

Grønlandernes hverdag lignede i rutinerne de øvrige patienters. Der var dog den store forskel, at grønlanderne var langt hjemmefra, og så kulturelt, socialt og sprogligt. De kunne f.eks. ikke få besøg som de danske patienter, men på forskellig vis søgte man at mildne forholdene. For at afhjælpe sprogproblemerne var der ansat en tolk til hvert sanatorium, og Grønlandsministeriet sørgede for, at der kom grønlandske blade til sanatorierne. Til mændenes beskæftigelse kom der kasser med fedtsten, som de kunne forarbejde og udskære til små skulpturer. Kvinderne syede eller lavede perlebroderier. Ved at sælge de forarbejdede sten og broderier skaffede de sig en ekstra indtjening, der kunne supplere de sparsomme lommepenge på 40 kr. om måned. Staten sørgede for, at de fik det fornødne tøj og sko. Der blev også udarbejdet en lille grønlandsk kogebog med retter, det var muligt at tilberede af danske råvarer. Fiskerne i Esbjerg indleverede undertiden sæler og edderfugle som supplement til grønlandernes kost.

Dronning Ingrid's Sanatorium i Nuuk blev indviet i efteråret 1954. Der var plads til 200 tuberkulosepatienter. Fra 1957 udgjorde de grønlandske patienter i Danmark et beskedent antal.

Kilder

Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse. Årsberetninger 1950-1962.
Spangsbjerg Sanatoriums Arkiv. Udskrivningskort på patienter 1951-1958.
Udvalgte patientjournaler. (Under aflevering til Esbjerg Byhistoriske Arkiv)
Strandgaard, E.: "Erfaringer med behandling af grønlandske tuberkulosepatienter i Danmark". Tidsskrift Grønland. 1955, nr. 9.

Efterlysning

Jeg er ved at skrive en bog om Spangsbjerg Sanatorium og patienternes liv på stedet. For at kunne færdiggøre afsnittet om grønlanderne vil jeg meget gerne i kontakt til efterkommere, hvis forældre eller søskende har været på tuberkulosesanatorium i Danmark. Jeg vil også meget gerne i forbindelse med andre, der har haft kontakt med de grønlandske patienter i Danmark.

Kontakt mig telefonisk 75 12 55 60 eller pr e-mail på ajahoy@hotmail.com

De flade tage på Sanatoriets øst- og vestfløje var populære opholdssteder for patienterne i 1950'erne. I forgrunden én af de mange grønlandske patienter, Sanatoriet modtog i disse år. (EBA)

De grønlandske patienter besøger "Grønlandsudstillingen" i Esbjerg den 10. oktober 1952. Udstillingen viste 350 billeder fra kongeparrets rejse til Grønland i sommeren 1952. EBA

Kommende arrangementer

12. maj kl. 18.00: Aftentur til
Karlsgrædeværket og Tambours Have
(stadig enkelte billetter)
22. maj kl. 07.30: Kulturhistorisk hverdagstur
til Samsø (stadig enkelte billetter)
13. juni kl. 08.00: SESFs sommerudflugt til
Fyns Hoved og Kerteminde
(stadig enkelte billetter)

Pensionærer søges!

De gør det i både Krøniken og Matador samt i ældre film som En Pige med Pep og Pigen og Pressefotografen! Bor på pensionat.

Engang var det et velkendt fænomen i danske byer. Her spiste og/eller boede helt almindelige mennesker, der studerede eller arbejdede, og skæve eksistenser, som velfærdsstaten endnu ikke tog sig af.

Dansk Center for Byhistorie ved Aarhus Universitet er i gang med et projekt om enligt stillede/singler og deres boligformer i perioden 1880-1970. Heriblandt pensionaterne og deres kulturhistorie.

Vi har brug for hjælp fra folk, der har erindringer om pensionater. Selvomplevede, fortalte, noveller, romaner, film, billeder – alt har interesse.

Så har du selv, eller kender du nogen, der har boet og/eller spist på f.eks. Jørgensens Pensionat i Smedegade 25 – så henvend dig gerne til Mette Tapdrup Mortensen på telefon 89 42 19 42, e-post hismem@hum.au.dk eller postadresse Institut for Historie og Områdestudier, Victor Albecks Vej 2, 1328, 8000 Århus C.

Ny eArkivar

Den 2. marts 2009 tiltrådte cand.mag. Toke Jensen, 28, stillingen som eArkivar ved Esbjerg Byhistoriske Arkiv. Han afløser cand.mag. Nicolai Dupont Heidemann, der tiltrådte stillingen som digital chef ved Kolding Kommune den 1. december 2008.

En af Toke Jensens mange arbejdsopgaver er at sørge for publiceringen af en lang række databaser, der har været under udarbejdelse i de seneste år, ligesom han også skal sørge for publicering af kilder i digital form. En af de første bliver tidsskriftet Istidende, som Premier Is udgav i 1930'erne.

Status på ture

I forbindelse med marts-salget af ture m.m. måtte to ture stå over. Det drejer sig om de planlagte ture til Kiel og Föhr. For begge ture er der opstået problemer med at få aftaler i stand, men det kan nu siges, at turen til Kiel i bedste fald skydes til efter sommerferien. Turen til Föhr arbejdes der på at få gennemført inden sommerferien, men datoen ligger ikke fast ved redaktionens slutning. Program for turen vil blive udsendt til medlemmer af SESF snarest muligt og vil samtidigt også kunne findes på www.eba.esbjergkommune.dk

Tre unge mennesker i færd med at indtage et måltid mad på Jørgensens Pensionat, Jernbanegade 16 i 1958.

Foto: Knud Rasmussen. Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B 3.521

Arkiv Nyt udgives af Esbjerg Byhistoriske Arkiv og redigeres af Peter Bak under medvirken af Aja Høy-Nielsen og K. A. Gorritzen. Bladet findes sammen med meget andet godt på arkivets hjemmeside.

Eventuelle indlæg i nyhedsbrevet mailles til Esbjerg Byhistoriske Arkiv via byhistoriskarkiv@esbjergkommune.dk

Næste nummer af Arkiv Nyt udkommer den 15. august 2009. Bidrag til bladet bedes være redaktionen i hænde senest den 15. juli 2009.

Arkivnyt er produceret som et digitalt tidsskrift. Første nummer kunne også fås i papirudgave, som dog ikke har været efterspurgt. Derfor tilbydes der ikke længere en trykt udgave.